

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35

De affectieve burger

Hoe de overheid verleidt en verplicht tot een nieuwe publieke moraal

Thomas Kampen, Imrat Verhoeven en Loes Verplanke (red.)

v a n g e n n e p
a m s t e r d a m

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35

De affectieve burger verschijnt als een van de twee delen van het jaarboek van het *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken*, naast *Als meedoen pijn doet* onder redactie van Evelien Tonkens en Mandy de Wilde.

Een groot deel van het onderzoek voor dit boek is mede mogelijk gemaakt door Platform 31.

Eerste druk XXX 2013

© 2013 De auteurs / *tss Tijdschrift voor sociale vraagstukken* /
Uitgeverij Van Gennep
Nieuwezijds Voorburgwal 330, 1012 RW Amsterdam
Ontwerp omslag Léon Groen
Drukwerk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen
ISBN 9789461642448
NUR 740

1		
2		
3	INHOUD	
4		
5		
6	Voorwoord	7
7		
8	INLEIDING – Affectief burgerschap in de verzorgingsstaat	9
9	<i>Imrat Verhoeven, Loes Verplanke en Thomas Kampen</i>	
10	HOOFDSTUK 1 – Wat de overheid van burgers wil	23
11	<i>Imrat Verhoeven en Evelien Tonkens</i>	
12		
13	DEEL I: EIGEN VERANTWOORDELIJKHEID	
14		
15	HOOFDSTUK 2 – Meer eigen verantwoordelijkheid in de publieke opinie	39
16	<i>Paul Dekker en Josje den Ridder</i>	
17		
18	HOOFDSTUK 3 – ‘Professionals met lef en een groot hart’	59
19	<i>Loes Verplanke</i>	
20		
20	HOOFDSTUK 4 – Van claimcultuur naar schaamtecultuur?	79
21	<i>Ellen Grootegoed</i>	
22		
23	HOOFDSTUK 5 – De geluksmachine loopt vast op eigen kracht	91
24	<i>Thomas Kampen</i>	
25		
26	HOOFDSTUK 6 – ‘Burgerkracht’ als idee tussen landelijke politiek en lokale werkvloer	110
27	<i>John Grin</i>	
28		
29		
30	INTERMEZZO	
31		
31	HOOFDSTUK 7 – Thuis Best	131
32	<i>David Bos, Fenneke Wekker en Jan Willem Duyvendak</i>	
33		
34		
35		

DEEL II: ACTIEVE SOLIDARITEIT

1		
2	HOOFDSTUK 8 – Wie maken de Wmo: gemeenten of burgers?	153
3	<i>Suzanne Roggeveen en Imrat Verhoeven</i>	
4		
5	HOOFDSTUK 9 – Wederkerigheid tussen weerbare en kwetsbare burgers	166
6	<i>Femmianne Bredewold, Evelien Tonkens en Margo Trappenburg</i>	
7		
8	HOOFDSTUK 10 – Sterke vrijwilligers, volhardende professionals	185
9	<i>Marianne van Bochove, Imrat Verhoeven en Suzanne Roggeveen</i>	
10		
11	HOOFDSTUK 11 – Wel duurzame zorg, geen duurzame relaties	202
12	<i>Imrat Verhoeven</i>	
13		
14	HOOFDSTUK 12 – De kwetsbaarheid van zelfrespect	217
15	<i>Judith Elshout, Thomas Kampen en Evelien Tonkens</i>	
16		
17	CONCLUSIE – Een hardhandige affectieve revolutie	231
18	<i>Evelien Tonkens en Jan Willem Duyvendak</i>	
19		
20	Noten	247
21		
22		
23		
24		
25		
26		
27		
28		
29		
30		
31		
32		
33		
34		
35		

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

1

Wat de overheid van burgers wil

De framing van de veranderende verzorgingsstaat in Nederland en Engeland¹

IMRAT VERHOEVEN EN EVELIEN TONKENS

11 Sinds drie decennia is actief burgerschap het vanzelfsprekende ethische
12 uitgangspunt van het neoliberale beleid in westerse verzorgingsstaten (Rose
13 2006: 159-160). Actief burgerschap staat voor het terugdringen van als te
14 groot ervaren afhankelijkheid van de verzorgingsstaat. Van actieve burgers
15 wordt verwacht dat zij verantwoordelijkheid nemen voor hun inzetbaarheid,
16 gezondheid en financiën (Borgi en Van Berkel 2007: 413- 414; Fuller et al.
17 2008: 157-158; 6 et al. 2010: 427-430), en voor de sociale cohesie, veiligheid
18 en leefbaarheid van hun gemeenschappen (Marinetto 2003; Newman en
19 Tonkens 2011). De overheid verwacht bovendien van burgers dat zij via vrij-
20 willigerswerk publieke taken op zich nemen, zoals zorg en ondersteuning
21 bieden aan de minder bevoorrechte en kwetsbare groepen. Deze ontwikke-
22 lingen zien we in min of meer dezelfde mate in Canada, de Verenigde Staten,
23 Zweden, het Verenigd Koninkrijk, Italië, Nederland en in Oost-Europese
24 landen, zoals Hongarije.²

25 Critici stellen dat dit beleid burgers te veel in de overheidsagenda inlijft
26 (instrumentalisering), hun motivatie als vrijwilligers ondermijnt en leidt
27 tot verdringing van burgerschap (Ostrom 2000). Anderen wijzen erop dat
28 deze invulling van actief burgerschap kritische tegengeluiden uitsluit en
29 daarmee depolitisering aanmoedigt (Bruszt en Vedres 2008: 142). In haar
30 boek *The moral neoliberal* typeert de antropologe Andrea Muehlebach (2012)
31 deze tegenstelling tussen 'geïnstrumentaliseerde' en 'kritische' burgers als
32 te simpel. Zij stelt dat de activeringsagenda, voor zover deze zich richt op
33 vrijwilligerswerk, veel burgers aantrekt die vinden dat het neoliberalisme
34 de samenleving ontmenselijkt. De beoogde verandering van de verzor-
35 gingsstaat is geframed in een 'morele taal' die zich afzet tegen de koude en

1 calculerende taal van het neoliberalisme, aldus Muehlebach. Het is ironisch
2 dat de beleidspoging om de eigen verantwoordelijkheid van burgers via vrij-
3 willigerswerk te vergroten ook een cruciaal onderdeel is van het neoliberale
4 project (Muehlebach 2012).

5 Muehlebach baseert haar bevindingen op de hervorming van Europese
6 verzorgingsstaten, in het bijzonder die van (Noord-)Italië. Voortbouwend op
7 haar werk, analyseren we in dit hoofdstuk de *framing*-processen die de Ne-
8 derlandse en Engelse regeringen inzetten om de veranderende verhoudingen
9 tussen burgers en overheid te promoten. In Nederland vormt het bevorderen
10 van actief burgerschap het hart van de Wet maatschappelijke ondersteuning
11 (Wmo) uit 2007 en in Engeland is het cruciaal voor de Big Society-agenda van
12 de coalitieregering van conservatieven en liberaal-democraten. We analyse-
13 ren hoe beide regeringen het beroep op gemeenschapszin en vrijwillige inzet
14 framen. Overheden kunnen burgers niet dwingen om hun schaarse tijd te
15 besteden aan zorg en hulp (uitzonderingen daargelaten; zie de hoofdstukken
16 5 en 12 in deze bundel); ze kunnen hoogstens een beroep doen op hun hart
17 voor de publieke zaak. Beleidsmakers kunnen proberen om burgers te laten
18 willen wat zij wensen dat burgers willen; dat kunnen beleidsmakers zo krach-
19 tig doen dat burgers spontaan gaan handelen zoals gewenst, zonder dat zij
20 het gevoel hebben dat de overheid hen daartoe aanzet, controleert of beperkt.

21 *Framing* wordt over het algemeen gezien als een strategisch proces van
22 betekenisgeving waarin actoren bepaalde aspecten van de geobserveerde
23 werkelijkheid selecteren, accentueren, karakteriseren en versterken (Benford
24 en Snow 2000; Snow 2004). In navolging van Muehlebach (2012) zijn we
25 vooral geïnteresseerd in de emotionele aspecten van deze *framing*-processen
26 (Gross en D'Ambrosio 2004). We onderzoeken hoe regeringen een beroep
27 doen op het hart en de gevoelens van burgers om hen tot actie aan te zet-
28 ten. Om grip te krijgen op het emotionele aspect van de *framing* van beleid
29 maken we gebruik van Arlie Hochschilds concept van 'gevoelsregels'; die
30 'definiëren onze beeldvorming over wat we wel en niet zouden moeten en
31 willen voelen over een aantal situaties' (Hochschild 2003: 82). Gevoelsregels
32 geven dus aan wat legitieme gevoelens zijn, wat 'gepast' of 'ongepast' is bin-
33 nen een bepaalde context.

34 De centrale vraag van dit hoofdstuk luidt: Welke gevoelsregels zetten
35 overheden in om vrijwilligers en organisaties van het maatschappelijk

1 middenveld ertoe aan te zetten taken van de overheid over te nemen? Onze
2 analyse is gebaseerd op 39 beleidsdocumenten en politieke toespraken van
3 de Engelse en Nederlandse regeringen (voor meer informatie zie Verhoeven
4 en Tonkens 2013). Voordat we onze bevindingen presenteren, geven we een
5 kort overzicht van de politieke agenda's van de Wmo in Nederland en de
6 Big Society in Engeland.

7

8

9 **De politieke agenda's van de Wmo en de Big Society**

10

11 De politieke agenda van de Wmo ontwikkelde zich sinds 2002 onder hoede
12 van de vier kabinetten-Balkenende. Het doel is om de verdeling van ver-
13 antwoordelijkheden tussen nationale en lokale overheid, tussen overheid en
14 burgers en tussen burgers onderling te 'herijken' (Tweede Kamer 2004-2005)
15 en participatie te bevorderen:

16

17 'Het doel van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning is dat iedereen – oud
18 en jong, gehandicapt en niet-gehandicapt, mét en zonder problemen – maat-
19 schappelijk mee kan doen. Iedereen is het erover eens dat dit nodig is. Veel
20 mensen kunnen op eigen kracht meedoen maar anderen hebben hulp en
21 ondersteuning nodig, of een stimulerende omgeving. Familie, vrienden,
22 sociale verbanden en organisaties waar burgers deel van uitmaken, bieden
23 die hulp in belangrijke mate.' (Tweede Kamer 2003-2004)

24

25 In dit citaat kunnen we twee hoofdthema's in de Wmo-agenda onderschei-
26 den: vergroting van de sociale participatie van kwetsbare groepen en een
27 oproep aan alle burgers om als vrijwilliger informele zorg te bieden aan de
28 kwetsbare groepen ('actieve solidariteit', zie de inleiding in deze bundel).
29 Een derde hoofdthema is de decentralisatie van maatschappelijke onder-
30 steuning van de nationale naar lokale overheden. Zorg en maatschappelijke
31 ondersteuning zijn hier eerst en vooral de persoonlijke verantwoordelijkheid
32 van burgers. Ingegeven door bezuinigingen werd de oproep tot actief burger-
33 schap door het kabinet-Rutte I versterkt. Hierbij refereerden de ministers
34 van Binnenlandse Zaken Donner en later Spies verschillende malen aan het
35 Big Society-beleid in Engeland.

1 In mei 2010 lanceerde de Engelse coalitieregering het Big Society-pro-
2 gramma: ‘We delen de overtuiging dat de dagen van de grote overheid (Big
3 Government, red.) voorbij zijn en dat centralisering en controle van bovenaf
4 hebben gefaald’ (Cabinet Office 2010a). De agenda van Big Society omvat
5 drie kernelementen:

- 6 1. Empowerment van gemeenschappen: meer macht naar lokale besturen
7 en buurten om beslissingen te nemen over hun eigen gebied.
- 8 2. Openbreken van publieke diensten: het hervormen van publieke dienst-
9 verlening opdat charitatieve instellingen, sociale ondernemingen, par-
10 ticuliere ondernemingen en door werknemers beheerde coöperaties
11 concurrerend worden in het aanbieden van kwalitatief hoogwaardige
12 dienstverlening.
- 13 3. Bevordering van sociale actie: aanmoedigen en mogelijk maken dat
14 mensen van alle rangen en standen een actievere rol in de samenleving
15 spelen, en het promoten van vrijwilligerswerk en filantropie (Office for
16 Civil Society 2010).

17
18 De eerste twee doelstellingen zijn wettelijk verankerd in de Localism Act van
19 2011, een wet ontworpen om lokaal bestuur, professionals en burgers meer
20 beslissingsmacht te geven over de vormgeving van hun buurten en gemeen-
21 schappen. Met deze wet moeten gebruikers van publieke dienstverlening meer
22 keuzes, een betere toegang en meer controle krijgen. Nieuwe aanbieders van
23 diensten moeten kunnen meedoen en dienstverlening moet gedecentraliseerd
24 worden tot het laagst mogelijke niveau (Department for Local Government
25 and Communities 2010: 7). De derde doelstelling vertoont met de oproep
26 tot vrijwilligerswerk gelijkenissen met de Wmo in Nederland. Vrijwilligers
27 moeten volgens de Engelse regering bijvoorbeeld zieke buurtbewoners onder-
28 steunen opdat burgers minder afhankelijk worden van de verzorgingsstaat.
29 De regering hoopt op ‘een cultuurverschuiving die ertoe bijdraagt dat sociale
30 actie de maatschappelijke norm wordt’ (Cabinet Office 2010b: 4).

31 De politieke agenda van Big Society is niet geheel nieuw: ze borduurt
32 voort op het belang dat New Labour hechtte aan vrijwilligerswerk en aan
33 het betrekken van *civil society*-organisaties bij de maatschappelijke dienst-
34 verlening. Big Society is echter ook een kritiek op de hoge uitgaven van New
35 Labour voor publieke dienstverlening en haar omarming van *new public*

1 *management*, dat gericht is op overheidssturing van de *civil society*, bureau-
2 cratische doelstellingen en verantwoordingsmechanismen die burgers en
3 professionals minder zeggenschap geven over de publieke dienstverlening
4 (Department for Local Government and Communities 2010: 4; Alcock 2011).
5 Er is in Engeland ook veel kritiek geweest op de Big Society-agenda, vooral
6 op de uitkomsten ervan (cf. Kisby 2010; Civil Exchange 2012; Corbett en
7 Walker 2012). Daar gaan we hier niet op in, maar we richten onze aandacht
8 op de *framing* van het beroep op burgers dat deze agenda met zich meebrengt.
9 Hoewel de Wmo- en de Big Society-agenda's overeenkomsten vertonen,
10 zijn er ook belangrijke verschillen in de *framing* van gevoelsregels. De Ne-
11 derlandse regering spreekt burgers aan op hun eigen verantwoordelijkheid,
12 terwijl de Engelse regering burgers wil 'empoweren'. Deze twee vormen van
13 *framing* verschillen op vier manieren van elkaar.

14

15

16 **Wie heeft schuld: burgers of overheid?**

17

18 Het eerste verschil tussen beide frames betreft de vraag wie of wat schul-
19 dig is voor wat er tot dusverre is fout gegaan. Ofwel, tegenover wie mogen
20 burgers negatieve gevoelens uiten: tegenover andere burgers of tegenover
21 de overheid? In Nederland krijgen de burgers de schuld. Weliswaar zijn
22 zij (zo te zien buiten hun schuld) in een positie van consument en cliënt
23 gebracht, maar nu ze daarin zitten, gedragen ze zich onverantwoord en dat
24 is het probleem dat nu opgelost moet worden:

25

26 'Burgers [worden] steeds meer in de positie van consument en cliënt van
27 publieke diensten en zorg (...) gebracht, en steeds minder in de positie
28 van betrokken en verantwoordelijk burger. Het draagt bij aan een klimaat
29 waar voor de oplossing van ieder probleem naar de overheid wordt geke-
30 ken en creativiteit, betrokkenheid en oplossingsvermogen van mensen
31 verloren gaat of zich slechts in kritiek op de overheid uit. Die situatie is
32 niet houdbaar.' (Ministerie van BZK 2011)

33

34 Het is legitiem om negatieve gevoelens te koesteren tegenover andere burgers:
35 knorrende en mopperende luiwammes, die van alles van de overheid

1 verwachten in plaats van zelf hun verantwoordelijkheid te nemen. Burgers
2 moeten hun onverantwoordelijke houding veranderen:

3

4 ‘Het is niet meer van deze tijd dat je als inwoner van dit land maar hoeft
5 te kijken en de één of andere overheidsinstantie lost jouw probleem op.’

6 (Spies 2012)

7

8 De Nederlandse regering zet dus de deur wagenwijd open voor het uiten van
9 gevoelens van misprijzen tegenover burgers die ervan uitgaan dat anderen
10 hen wel zullen helpen als ze ook maar een kik geven. Het is in de haak om
11 een hekel aan hen te hebben.

12 In Engeland zien we een heel andere manier van framen. Daar wordt de
13 overheid verantwoordelijk gehouden voor wat er fout is gegaan:

14

15 ‘We zijn vastbesloten om radicaal te breken met de oude Big Government-
16 aanpak uit het verleden. Als er ooit een radicale koerswijziging nodig
17 was, dan is het nu. “Big Government” faalde in het vinden van een oplos-
18 sing voor de problemen van sociale ineenstorting en deprivatie en heeft
19 deze problemen zelfs vaak verergerd. Centralistisch top-downbestuur
20 ontnemt burgers die een beroep doen op publieke diensten niet alleen
21 het gevoel van eigenaarschap en verantwoordelijkheid, maar maakt de
22 uitvoerend professionals (ook) machteloos en vervreemdt hen van de
23 gemeenschappen die zij dienen.’ (Maude 2010)

24

25 Dit moet anders: vanaf nu moeten burgers het gevoel van eigenaarschap
26 terugkrijgen. Engelse politici vertellen hun burgers dus dat het legitiem
27 is om negatieve gevoelens te hebben over de overheid en om een andere
28 benadering van de overheid te verlangen.

29

30

31 **Invloed van burgers**

32

33 Een tweede verschil tussen de beide vormen van *framing* draait om de
34 invloed die de overheid burgers gunt. In Nederland moeten burgers en
35 hun organisaties gewoon hun verantwoordelijkheid nemen, zoals ze voor

1 de hoogtijdagen van de verzorgingsstaat deden – althans zo veronderstelt
2 de regering:

3

4 ‘Het kabinet vindt dat de individualisering van de samenleving onvol-
5 doende gelijke tred heeft gehouden met de noodzaak om mensen en hun
6 maatschappelijke verbanden ook verantwoordelijkheid te laten nemen.
7 Waar het vroeger gewoon was dat mensen zelf de verantwoordelijkheid
8 namen (...) is er de laatste jaren een verschuiving (...) opgetreden. (...)
9 Maar het kabinet stelt de eigen verantwoordelijkheid van mensen (weer)
10 meer centraal.’ (Tweede Kamer 2003-2004)

11

12 Ook hier zien we negatieve gevoelsregels over burgers die niet het ‘normale’
13 doen, namelijk ‘wat vroeger gewoon was’. Wie klaagt over het gedrag
14 van burgers kan erop vertrouwen dat de overheid een gewillig oor biedt.
15 Gevoelens in de samenleving, aldus de Nederlandse overheid, moeten
16 veranderen:

17

18 ‘Voor de geloofwaardigheid van het stelsel is het van belang dat in de
19 samenleving het gevoel bestaat dat mensen zelf en samen doen wat ze
20 zelf en samen kunnen.’ (Tweede Kamer 2003-2004)

21

22 Kennelijk is het legitiem om negatieve gevoelens te koesteren tegenover men-
23 sen die niet ‘zelf en samen doen wat ze zelf en samen kunnen’ en daarmee
24 de geloofwaardigheid van het stelsel aantasten. Om ervoor te zorgen dat
25 mensen het ‘normale’ willen doen, moeten gemeenten hun ‘alleen steun bie-
26 den in situaties waarvan iedereen (h)erkent dat dat logisch en noodzakelijk
27 is’ (Tweede Kamer 2003-2004). Aanspreken op eigen verantwoordelijkheid
28 kan samengaan met meer invloed van burgers, bijvoorbeeld in de lokale
29 beleidsvorming van de Wmo:

30

31 ‘Het kabinet vindt het van groot belang dat een wet die betrokkenheid
32 van burgers bij de samenleving ondersteunt tegelijkertijd garandeert dat
33 burgers en hun vertegenwoordigende organisaties bij het opstellen van
34 het lokale beleid betrokken worden.’ (Tweede Kamer 2003-2004)

35

1 Als het aankomt op meer invloed geven aan burgers is het contrast met
2 Engeland echter groot. De decentralisatie van bevoegdheden naar het lo-
3 kale niveau framen onze burens als hoogst noodzakelijk om burgers meer
4 macht te geven:

5

6 ‘Wij zullen decentralisatie en democratische betrokkenheid bevorderen,
7 en wij zullen het tijdperk van top-downbestuur beëindigen door meer
8 macht te geven aan lokaal bestuur, gemeenschappen, buurten en indivi-
9 duen.’ (Cabinet Office 2010a)

10

11 Slechts bij uitzondering spreekt het Engelse beleid burgers ook aan op eigen
12 verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld in deze toespraak van David Cameron:

13

14 ‘Voor mij is er één woord dat de kern vormt van dit alles, en dat is ver-
15 antwoordelijkheid. Mensen moeten meer verantwoordelijkheid nemen,
16 omdat, als ze bij problemen in ons land denken: wat kan de overheid
17 doen om het op te lossen?, dat alleen de helft van het antwoord oplevert.’
18 (Cameron 2011)

19

20 Cameron suggereert dat burgers en overheid de verantwoordelijkheid moe-
21 ten delen; bij de Nederlandse regering ligt de nadruk geheel op de persoon-
22 lijke verantwoordelijkheid van burgers.

23

24

25 **Verplichting tegenover plezier**

26

27 Een derde verschil tussen het Nederlandse ‘eigen verantwoordelijkheid’-
28 frame en het Engelse ‘empowerment’-frame is de toonzetting: vermoeid en
29 verplichtend in het eerste, energiek en plezierig in het laatste. Het Neder-
30 landse frame is doordrenkt met plichten voor burgers, met name de plicht
31 om affectief burgerschap (zie de inleiding in deze bundel) vorm te geven:

32

33 ‘Het borgen van sociale samenhang, onderlinge betrokkenheid en sociale
34 stabiliteit vergt in de eerste plaats een actieve inzet van burgers.’ (Minis-
35 terie van BZK 2011)

1 Het impliceert gevoelsregels die een zekere mate van vermoedheid toestaan
2 jegens medeburgers die nog steeds niet het ‘normale’ doen en nog altijd ‘al-
3 les verwachten van anderen en de overheid’ (gevoelsregels die overigens ook
4 schaamte voor zorgbehoefte aanwakkeren, getuige hoofdstuk 4 in deze bundel):

5
6 ‘De vrijwillige inzet van burgers, zowel informeel en ongeorganiseerd
7 (kleinschalig burgerinitiatief) als in georganiseerd verband (vrijwil-
8 ligersorganisaties en bijvoorbeeld sport), vormt een onmisbaar deel van
9 de “civil society”. Vrijwilligerswerk is ook bij uitstek het voertuig voor
10 burgers om verantwoordelijkheid te nemen en niet alles van een ander
11 of de overheid te verwachten.’ (Tweede Kamer 2004-2005)

12
13 Hoe anders is de energieke en optimistische toon van de Engelse regering,
14 gericht op verleiding van het publiek. Ze probeert hoop op te wekken met een
15 aantrekkelijk toekomstbeeld en een weg te schetsen die daar naartoe leidt:

16
17 ‘Als je mensen vraagt: wat is jouw gevoel over het idee om een grotere
18 rol te spelen, over het idee dat gemeenschappen meer invloed hebben op
19 hun eigen bestaan? Dan antwoorden ze: “Ik vind het een goed idee, maar
20 ik geloof niet dat het mogelijk is.” Ik denk dat we moeten laten zien dat
21 het wel mogelijk is, dat er ook feitelijk een weg is (...).’ (Cameron 2011)

22
23 De regering decentraliseert niet alleen de macht; zij verwacht ook dat burgers
24 tijd en energie investeren in hun gemeenschap. De Engelse teksten die we
25 hebben geanalyseerd, staan bol van positieve gevoelsregels met betrekking
26 tot die verandering:

27
28 ‘Tijd geven kan ons een goed gevoel over onszelf geven en tegelijkertijd
29 andere aspecten van ons bestaan versterken: sociaal, bijvoorbeeld, als
30 een manier om nieuwe vrienden te maken en banden in je gemeenschap
31 te smeden; en professioneel als een middel om nieuwe vaardigheden te
32 leren.’ (Cabinet Office 2010b)

33
34 Zelfs wanneer de bijdrage van de burgers wordt geframed als een plicht,
35 gebeurt dat altijd met de belofte dat daardoor de samenleving zal veranderen:

1 ‘We voeren campagne om vrijwilligerswerk en filantropie tot norm te
2 maken, en bieden steun aan de sector om een leger van actieve burgers te
3 mobiliseren waarmee we de samenleving kunnen veranderen.’ (Maude 2010)

4

5 De Engelse regering draagt uit dat burgers enthousiast moeten zijn over de
6 veranderingen, die meer behelzen dan een terugtrekkende verzorgingsstaat,
7 namelijk iets nieuws en uitdagends:

8

9 ‘Waar ben ik echt enthousiast over? Dat het zowel sociaal als economisch
10 herstel is.’ (Cameron 2011)

11

12 Je zou je als burger, evenals de premier, goed moeten voelen, want de regering
13 creëert niets anders dan een ‘humane en waardige samenleving’:

14

15 ‘Wij willen deze dingen niet simpelweg omdat we ons een Big Govern-
16 ment-aanpak niet langer kunnen veroorloven, hoewel dat zeker waar is.
17 Wij willen deze dingen omdat een Big Society, een verantwoordelijke en
18 actieve samenleving, gewoon een betere samenleving is – een gezondere
19 samenleving, met een groter besef van welzijn, een humane en waardige
20 samenleving.’ (Maude 2010)

21

22 De toekomst die de Nederlandse overheid belooft, is minder opwindend.
23 Ze spreekt eerder de taal van de noodzakelijkheid:

24

25 ‘De overheid dient zich te beperken tot wat haar taak is: zorg voor de
26 publieke zaak, onderwijs, veiligheid en openbare orde, maar zal voor het
27 overige meer vertrouwen moeten geven en verantwoordelijkheden laten
28 aan betrokken burgers.’ (Ministerie van BZK 2011)

29

30 De gevoelsregel hier luidt dat het legitiem is om niet blij te zijn met de hervor-
31 ming van de verzorgingsstaat, maar ook om niet boos te worden, want er is
32 geen andere weg. Het is geen plezierige, maar een serieuze, onontkoombare
33 en noodzakelijke keuze. Gegeven de groeiende behoefte aan zorg en het
34 aantal overbelaste mantelzorgers zijn er meer vrijwilligers nodig.

35

1   **Individen versus gemeenschappen**

2

3 Het vierde en laatste verschil tussen beide frames betreft de manieren waarop
4 burgers worden gesitueerd. Het Nederlandse ‘eigen verantwoordelijkheid’-
5 frame beperkt zich voornamelijk tot individuele burgers:

6

7   ‘Het kabinet wil bereiken dat mensen zich verantwoordelijk (kunnen)
8   gedragen. Dit betekent zo zelfstandig mogelijk en met zoveel mogelijk
9   keuzevrijheid tegelijkertijd naar vermogen verantwoordelijkheid dra-
10   gen voor zichzelf en de eigen omgeving; bewust zijn van de kosten van
11   voorzieningen; zorgen voor naasten; meedoen aan verenigingsleven of
12   vrijwilligerswerk.’ (Tweede Kamer 2003-2004)

13

14   ‘Met zijn vrijwillige inzet is de burger niet slechts consument van publieke
15   diensten, maar levert hij actief een bijdrage. Hij geeft niet alleen zijn eigen
16   “meedoen” vorm, maar draagt ook bij aan het “meedoen” van kwetsbare
17   groepen.’ (Tweede Kamer 2004-2005)

18

19 De Engelse regering plaatst burgers voornamelijk in de context van gemeen-
20 schappen, die fungeren als bron van hoop. De overheid wil ‘mensen aanmoedi-
21 gen om een actievere rol in hun gemeenschappen te spelen’ (Cameron en Clegg
22 2010). Ze wil dat ‘gemeenschappen zich verenigen om het leven beter te maken’
23 (Cabinet Office 2010a) en wil ‘het gemakkelijker maken voor mensen om samen
24 hun gemeenschappen te verbeteren en elkaar te helpen’ (Cameron en Clegg
25 2010). Om deze bijdrage aan gemeenschappen te bevorderen, gaat de overheid
26 ‘een nieuwe generatie opbouwwerkers trainen en de vorming van buurtgroe-
27 pen bevorderen in heel Engeland, maar in het bijzonder in de meest achter-
28 gestelde gebieden’ (Cameron en Clegg 2010). Gemeenschapsgroepen ‘binden
29 lokale gemeenschappen rond gemeenschappelijke uitdagingen’ (Maude 2010).

30   De Nederlandse gevoelsregel: ‘jij’, de individuele burger, die een ‘actieve
31 bijdrage’ moet leveren, vormt een scherp contrast met de Engelse gevoelsregel:
32 ‘wij’, die in hetzelfde schuitje zitten, om te zorgen voor ‘onze’ gemeenschap-
33 pen. Het ‘eigen verantwoordelijkheid’-frame zet burgers apart als individuen,
34 terwijl het ‘empowerment’-frame hun het gevoel geeft dat zij in een warm
35 bad van gemeenschapsleven worden ondergedompeld.

1   **Emotionele boodschappen en politiek optreden**

2

3 De vergelijking van impliciete gevoelsregels in de *framing* van de herziening
4 van de verzorgingsstaat in Nederland en Engeland toont dus een tweetal
5 overeenkomsten. Ten eerste benadrukken beide de noodzaak van meer
6 actief burgerschap in termen van meer vrijwilligerswerk, informele zorg en
7 ondersteuning, en grotere zelfredzaamheid in plaats van ‘afhankelijkheid
8 van de verzorgingsstaat’. Ten tweede wordt macht gedecentraliseerd naar
9 het lokale niveau, naar burgers, lokaal bestuur en *civil society*-organisaties.

10 Maar er is een groot verschil in de manier waarop de regeringen hun
11 burgers aanspreken. Het Nederlandse ‘eigen verantwoordelijkheid’-frame
12 geeft burgers de schuld en biedt hun weinig invloed op lokale kwesties. Het
13 klinkt vermoeid en verplichtend, spitst zich toe op individuele burgers, en
14 maakt het gepast om negatieve gevoelens te hebben over medeburgers. Het
15 vertelt dat burgers zich slecht zouden moeten voelen als zij het ‘normale’
16 niet doen, dat participatie een plicht is en dat actief burgerschap gaat over
17 ‘jij’ en over ‘jouw’ bijdrage aan de samenleving.

18 Het Engelse ‘empowerment’-frame legt de schuld bij de overheid. Het
19 geeft burgers meer invloed op lokale kwesties en straalt energie en plezier uit.
20 Het richt zich op gemeenschappen en *civil society*-organisaties en zegt dat
21 het gerechtvaardigd is om negatieve gevoelens te hebben over de overheid.
22 Het betoogt dat burgers de mogelijkheid moeten aangrijpen om de macht
23 te pakken, dat meedoen fijn is en dat actief burgerschap gaat over ‘wij’ en
24 ‘onze’ gemeenschappen.

25 De beide frames staan voor sterk verschillende ‘emotionele optredens’
26 van beide regeringen. Het ‘eigen verantwoordelijkheid’-frame appelleert
27 aan negatieve gevoelens: ons land kent slechte burgers die niet genoeg ver-
28 antwoordelijkheid nemen voor de publieke zaak. Zij moeten zich schuldig
29 voelen over hun passiviteit, waardoor ze te veel overlaten aan de toch al
30 overbelaste overheid. Je mag het je aantrekken en je er schuldig over voelen,
31 of je mag het vooral op anderen betrekken en hen ervan verdenken klaplo-
32 pers te zijn. Het ‘empowerment’-frame verleidt met actief burgerschap als
33 iets prettigs en fijns. Je inzetten voor de publieke zaak is plezierig en deel
34 van wat ‘we’ als burgers doen. Het is een emotioneel appel vergelijkbaar met
35 dat van Barack Obama’s eerste campagne: ‘Yes we can!’ Als burger kun je je

1 met de stroom laten meevoeren zonder jezelf emotioneel ongemakkelijk te
2 voelen. De overheid is de boosdoener en wij als goede burgers zijn zo aardig
3 om waar mogelijk taken van haar over te nemen.

4 Het is te vroeg voor definitieve conclusies, maar vermoedelijk bevordert
5 het ‘empowerment’-frame actief burgerschap meer dan het ‘eigen verant-
6 woordelijkheid’-frame. De bijdrage van Dekker en Den Ridder in deze
7 bundel (hoofdstuk 2) toont aan dat burgers niet graag persoonlijk door de
8 overheid worden aangesproken. In het geval van een overheid die de nadruk
9 legt op negatieve gevoelens in het framen van eigen verantwoordelijkheid
10 zal dat niet anders zijn. De *framing* van eigen verantwoordelijkheid door
11 Nederlandse politici loopt het risico van ‘een falend optreden’ doordat de
12 betekenisgeving niet aansluit op de culturele context (Alexander 2006:
13 32-7). Tegelijkertijd kan de positieve *framing* van de hervorming van de
14 verzorgingsstaat door Engelse politici tot te hoge verwachtingen leiden.
15 Het enthousiasme waarmee zij oproepen tot verandering kan leiden tot
16 cynisme en afhaken.

17 De beide frames en hun gevoelsregels vormen meer dan symboolpolitiek.
18 Ze weerspiegelen verschillende strategieën van nationale overheden in Ne-
19 derland en Engeland om actief burgerschap aan te moedigen. In Nederland
20 is sterk bezuinigd op de nationale budgetten voor professionele en informele
21 zorg, en gemeenten krijgen hier door de Wmo meer verantwoordelijkheid
22 voor. Hoewel bij ons op Big Society geïnspireerde ideeën over zelfredzaam-
23 heid in publieke dienstverlening en over zelfbestuur bij de inrichting van
24 publieke ruimten doorklinken, blijft het tot nu toe vooral *management by*
25 *speech*. In Engeland wordt de Big Society-agenda ondersteund door grote
26 investeringen in fondsen en programma’s (Volunteering Match Fund, Vo-
27 lunteering Infrastructure Program, Local Infrastructure Fund, Community
28 First Fund, Big Society Bank) en de training van vijfduizend opbouwwerkers.

29 Dit is niet de plaats om nader in te gaan op de vraag of deze investeringen
30 tot succes zullen leiden; duidelijk is wel dat de toewijding van de Engelse
31 overheid om te investeren sterk contrasteert met de terughoudendheid van
32 de Nederlandse overheid.

33

34

35